

Rapport

Manuskriptprosjektet
ved
Senter for Ibsen-studier,
Universitetet i Oslo

av Øyvind Eide

Senter for Ibsen-studier, Universitetet i Oslo, 2000

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

ISBN 82-91540-05-5

Den digitale publiseringen av faksimilene og flere opplysninger om prosjektet finnes på <http://www.hf.uio.no/ibsensenteret/manus/>

Forord

Undertegnede ble i januar 1998 ansatt ved Senter for Ibsen-studier for å gjennomføre en digitalisering av alt kjent manuskriptmateriale fra Ibsens hånd. Prosjektet ble kalt *Manuskriptprosjektet*, og løp fra januar 1998 til juni 2000.

Dette er en rapport som beskriver de viktigste erfaringer fra prosjektet. Den er delvis rettet mot Ibsen-interesserte som vil vite mer om prosjektet og om de databasene som er laget, dels mot interesserte i humanistisk databehandling og faksimileutgivelse.

Vi vil takke for økonomisk støtte til prosjektet fra følgende institusjoner:

- Norsk kulturfond
- Institusjonen Fritt Ord
- Nasjonalkomiteen for Ibsen-satsingen
- Kong Olav Vs fond

Prosjektet ville ikke vært gjennomførbart uten god hjelp fra medarbeiderne ved de samarbeidende institusjonene, og av en rekke hjelpsomme bibliotekarer og arkivarer ved institusjoner der Ibsen-materiale finnes. Jeg nevner ingen navn her, men dem det gjelder vet det selv. Tusen takk!

Oslo, 7. august 2000

Øyvind Eide

Innhold

1	Innledning	1
1.1	Forarbeidet	1
1.2	Økonomi og stillinger	1
1.3	Oppfylling av prosjektets mål	2
2	Oppsporing av manuskripter og brev	5
2.1	Utarbeidelsen av registrantene	5
2.2	Manuskripter	6
2.3	Brev	7
3	Digitalisering av faksimiler	11
3.1	Bakgrunn: Digitale faksimiler	11
3.1.1	Reproduksjonsmetoder	11
3.1.2	Formater og kvalitet	12
3.2	Prosjektets valg av standarder	14
3.2.1	Konserveringsaspektet	16
3.2.2	Skadet og utilgjengelig tekst	17
3.3	Gjennomføringen av avfotograferingen	17
3.3.1	Digital fotografering	18
3.3.2	Digitalisering via film	19
3.4	Overstrøket tekst	20
4	Tilgjengeliggjøring av materialet	23
4.1	Ekstern publisering	23
4.2	Opphavsrett	24
4.3	Synliggjøring av prosjektet	26

5 Videre arbeid	29
5.1 Oppsporing av materiale	29
5.2 Videre utvikling av basene	30
5.2.1 Integrasjon mellom faksimiler og tekst	30
5.2.2 Integrasjon med andre forfattere	31
Tillegg	34
A Bibliografi	35
A.1 Publisering om prosjektet	35
A.2 Omtalte Ibsen-utgaver	36
A.3 Om digitalisering	36
A.4 Opphavsrett	37
A.5 Andre omtalte tekster	38

Kapittel 1

Innledning

1.1 Forarbeidet

Senter for Ibsen-studier sendte i november 1996 en søknad til Norsk kulturråd om kr. 1.325.030,- for å kopiere alt kjent manuskriptmateriale fra Henrik Ibsens hånd. Arbeidet ble satt i sammenheng med prosjektet Henrik Ibsens skrifter, som da var under planlegging. Man tenkte seg manuskriptkopieringen som en av de viktige forutsetninger for arbeidet med tekstetablering for den nye utgaven. I søknaden ble det antydnet at omfanget for arbeidet ville være 15.000 bevarte manuskriptsider. Man ønsket å:

- forenkle tilgangen ved at man får samlet reproduksjoner av materiale i ulike arkiver — spesielt ble det påpekt at deler av kollasjoneringsarbeidet i prosjektet Henrik Ibsens skrifter kunne nøye seg med førsteklasses kopier
- sikre materialet, herunder redusere slitasje

I mars 1997 ble det gitt tilsagn om kr. 1.200.000,- fra Norsk kulturråd til gjennomføring av prosjektet. Undertegnede ble ansatt som prosjektleder 1. januar 1998.

1.2 Økonomi og stillinger

Da prosjektet kom i gang viste det seg snart at kostnadene ville bli større enn forventet. Materialet var større, og man måtte ut med betydelige beløp for å kjøpe inn avfotograferinger fra ulike institusjoner.

I tillegg til den opprinnelige bevilgningen fra Norsk kulturråd, har Institusjonen Fritt Ord bevilget kr. 200.000,-, Nasjonalkomiteen for Ibsen-satsingen kr. 150.000,-, Norsk kulturråd ytterligere kr. 150.000,- og Olav Vs fond kr. 54.000,-. Senter for Ibsen-studier har dekket de øvrige kostnadene.

Undertegnede har som prosjektleder lagt ned omlag 2 årsverk i prosjektet i perioden januar 1998 til juni 2000. I tillegg har Marius Meyer arbeidet 5 månedsverk, hovedsaklig med digitalfotografering av materialet ved Nasjonalbiblioteket i Oslo.

De to prosjektleder-årsverkene må ikke oppfattes som kun administrativ ledelse av prosjektet. Da jeg i lange perioder har vært eneste ansatte i prosjektet, har jeg ved siden av ledelse og økonomistyring også skannet film, brent CD-plater, lett i arkiver, i det hele tatt utført de oppgaver som var nødvendige for prosjektets gjennomføring.

Prosjektet endte opp med en total kostnad på kr. 2.100.000,- inkludert lønnsutgifter. For denne summen ble omlag 19.600 manuskriptsider digitalisert. Et fullstendig regnskap oversendes styret for Senter for Ibsen-studier.

1.3 Oppfylling av prosjektets mål

Målene ble skissert i søknaden om midler til Norsk kulturråd, se avsnitt 1.1 på side 1. Avfotografering av denne art krever i tillegg omfattende for- og etterarbeid. For den praktiske gjennomføringen av prosjektet formulerte vi derfor tre konkrete mål:

1. Å skaffe oversikt over hvor alt håndskriftmateriale skrevet av Henrik Ibsen befinner seg. Dette dreier seg om originalmanuskriptene til skuespill, dikt og andre skrifter, og om brev.
2. Å fremskaffe digitale faksimiler av alt dette materialet.
3. Å gjøre faksimilene tilgjengelige for forskere og studenter, for skuespillere, instruktører og andre som arbeider med teater, og for publikum ellers.

Mål 1-2 er ikke fullt ut nådd. Vi har god, men ikke fullstendig oversikt over hvor originale manuskripter og brev befinner seg, se kapittel 2. Mer enn 95 % av alt kjent materiale er digitalisert. Dette inkluderer alle kjente manuskripter til skuespill unntatt ett, se kapittel 3.

Mål 3 er oppfylt i den forstand at materialet er teknisk tilgjengelig. Vi har også gjennomført visse synliggjøringstiltak (se avsnitt 4.3 på side 26), men arbeidet med å gjøre basene kjent for potensielle brukere bør videreføres.

Det er naturlig at videre arbeid med Ibsens håndskrifter blir en del av Senter for Ibsen-studiers daglige drift. Hvordan dette kan gjøres er skissert i kapittel 5.

Kapittel 2

Oppsporing av manuskripter og brev

2.1 Utarbeidelsen av registrantene

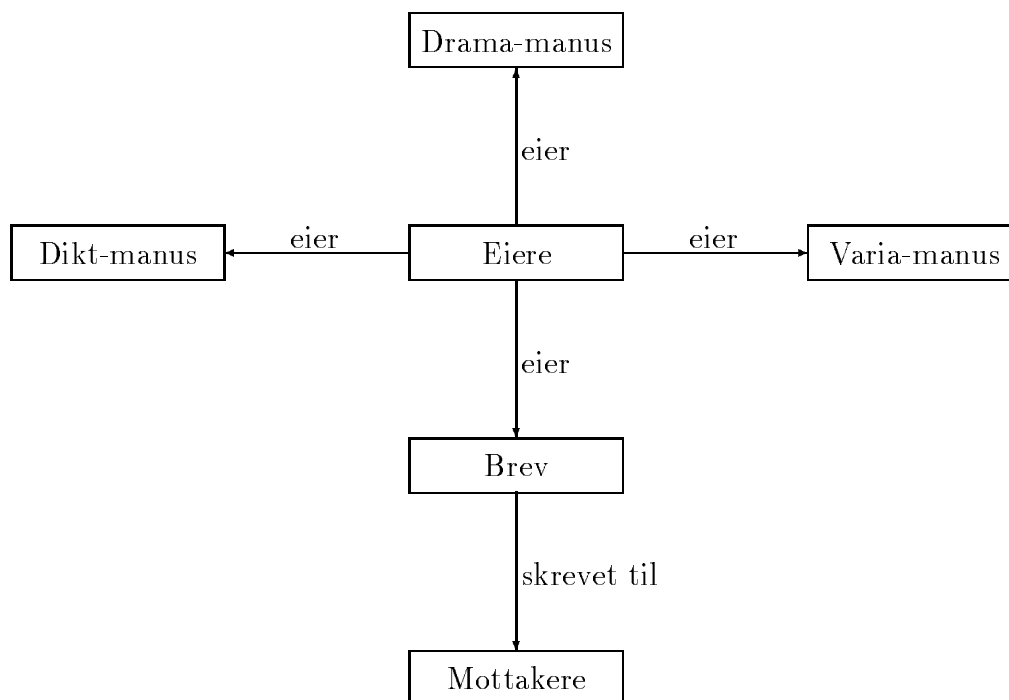
Manuskriptprosjektet var primært et digitaliseringsprosjekt. Men materialet som skulle digitaliseres er komplekst på flere måter. Det består av omlag 275 manuskripter og manuskriptfragmenter og 2–3 000 brev, og det er fysisk spredt hos mer enn 150 ulike eiere.

For å håndtere dette var det nødvendig med et funksjonelt opplegg for å holde oversikt over materialet. Det ble etterhvert klart at det mest praktiske var å bygge opp et databasesystem basert på modulene vist i figur 2.1 på side 6.¹ Et slikt databasesystem består av flere logiske enheter, såkalte tabeller, som på figuren vises som rektangler. Disse er koblet sammen med relasjoner, på figuren vist som piler. I hver av de tre manuskripttabellene og i brevtabellen ble det fortløpende lagt inn pekere til de faksimilene som var digitalisert. Disse pekerne ble brukt i dataprogrammene som utgjorde det foreløpige publiseringssystemet.² Dette systemet var tilgjengelig internt ved Senter for Ibsen-studier og for medarbeiderne i prosjektet Henrik Ibsens skrifter fra høsten 1998. Dette har vært svært nyttig for Manuskriptprosjektet, som har fått gode tilbakemeldinger på systemet fra avanserte brukere.

Manuskripter og brev ble behandlet forskjellig i oppsporingsarbeidet. Det-

¹En diskusjon rundt valg av system finnes i Eide: “The Ibsen Letters — and Beyond” (1999).

²Ved endelig publisering er opplegget noe endret, se figur 4.1 på side 24.

Figur 2.1: Databasesystemet under prosjektet. En institusjon eller privatperson (“eiere”) eier ett eller flere brev og i noen tilfelle manuskripter til dikt, skuespill eller andre skrifter (“*varia*”). Alle brev har en eller flere mottakere (ukjente regnes som mottaker “N.N.”).

te skyldes at de er ulike former for materiale som har svært ulik spredning — brevene ble jo i kraft av sin funksjon spredd til mottakere. Manuskripter til skuespill finnes kun i fem institusjoner, manuskripter til andre tekster finnes i 10–15 institusjoner. Mange privatpersoner eier brev, mens det såvidt vi kjenner til kun er én eller to personer som eier manuskripter.

For detaljer rundt manuskript- og brevsituasjonen i ulike institusjoner, se publiseringen av faksimilene, eller kontakt Senter for Ibsen-studier.

2.2 Manuskripter

Manuskriptene til skuespill, dikt, artikler og taler hadde man ved Håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo god oversikt over allerede før manuskriptprosjektet startet opp. Vi har kontrollert og komplettert opplysningene

og samkjørt dem med andre kilder. Særlig viktige er Hundreårsutgaven og de registranter og kataloger som finnes ved de ulike arkiver, biblioteker og museer som eier Ibsen-materiale. Også kunnskap og intuisjon hos bibliotekarer og arkivarer har vært viktig i oppsporingsarbeidet.

2.3 Brev

Brevene er i sin natur et vanskeligere materiale å få oversikt over enn manuskriptene. Vårt arbeid har ikke vært en brevinnsamling i vanlig forstand. De fleste brevene er allerede trykt i ulike utgaver. Men det har vist seg at også brev som tidligere er trykt ofte er vanskelige å finne originalen til.

Arbeidet har tatt utgangspunkt i tidligere brevutgaver og i arkivene ved Nasjonalbiblioteket i Oslo. Basert på Ankers registrant (Anker, 1978) er det utarbeidet en database over alle Ibsen-brev. Der har vi lagt inn all tilgjengelig informasjon som kan hjelpe oss å finne ut hvor hvert enkelt originalbrev befinner seg. Denne databasen, som heretter vil omtales som “den digitale registranten”, er koblet til de brev-faksimilene som er produsert.

Opplysningene er kontrollert mot de opplysninger som finnes i andre trykte kilder og i katalogene ved Håndskriftsamlingen ved Nasjonalbiblioteket i Oslo og de øvrige institusjonene vi har besøkt. Den digitale registranten inneholder i dag 2 992 numre. Dette tallet inkluderer brev man bare kjenner av omtale, såkalte “minus-brev”.

Vi har sikre eller sannsynlige oppgaver over hvor originalen befinner seg for omlag 2 000 av disse brevene. Vi har kontrollert og bekreftet mange av disse opplysningene hos eierne. For å finne så mange som mulig av de resterende brevene må det videreføres et oppsporingsarbeid, blant annet basert på notater i Håndskriftsamlingen ved Universitetsbiblioteket i Oslo, og på notater gjort av de personer som tidligere har utgitt Ibsen-brev. Dette arbeidet har vi ikke hatt kapasitet til å fullføre under prosjektet, men registrantene og tilhørende dokumentasjon kan brukes som grunnlag for videre arbeid.

Vi har foreløpig opplysninger om 150 institusjoner og privatpersoner som skal ha ett eller flere brev. Disse har følgende geografiske fordeling:

- 80 i Norge
- 26 i Norden utenfor Norge
- 40 i Europa utenfor Norden

- 6 i USA

Her følger en kort gjennomgang av hvordan de sentrale utgavene av Ibsens brev forholder seg til de originale brevene. For flere opplysninger, se de ulike utgavenes innledninger.

1904-utgaven (Ibsen, 1904)

For denne utgaven ble det valgt ut 234 brev av de som da var tilgjengelige. Målet var å trykke brev som kunne belyse Ibsens liv og verk: “Den brev-samling, som her overgives til almenheden, vil på mange måter erstatte den påtænkte selvbiografi”³

Det finnes ingen henvisninger til hvilke eiere de brevene de fant har, kun ei kort takkeliste. Mange av brevene ble trykt uten at redaktørene selv hadde sett originalen:

“Forøvrigt kan vi ikke overalt indestå for, at teksten er gengit med fuld diplomatisk nøjagtighed, da vi fra adskillige privatfolk har modtat brevene i afskrifter, som vi ikke har havt adgang til personlig at kontrollere.”⁴

Hundreårsutgaven (Ibsen, 1928–57)

I Hundreårsutgaven hadde man som mål å trykke samtlige av Ibsens brev. Dette utgjorde 1404 brev, inklusive alle brev utgitt i 1904-utgaven. Når utgiverne av Hundreårsutgaven trykte brev fra 1904-utgaven, sjekket de ikke alle brevene mot originalene:

“Dess verre har det ikke alltid lykkes å få tak i originalene, så at brevene i en del tilfelle har måttet bli gjengitt etter tidligere trykk. Dette har særlig vært til meins for de brevene som nå bare er kjent fra avtrykket i den forrige utgaven; [...]”⁵

Det finnes med andre ord brev i Hundreårsutgaven der ingen av brevutgiverne har sett originalen. Dermed kan man ikke forvente at det i dag er mulig å finne tilbake til alle originaler, selv til brev som tidligere er utgitt. Man må

³Ibsen (1904), s. 12.

⁴Sst., s. 8.

⁵Ibsen (1928–57), bind 16, s. 20.

gå ut fra at de store politiske omveltningene i Europa i det 20. århundre og de to verdenskrigene har ført til at brev har gått tapt.

I Hundreårsutgaven finnes det noen henvisninger til eiere av brev, men de er langt fra komplette. Det finnes ingen samlet oversikt over hvor originalene til de ulike brev fantes.

Ankers utgivelser (Ibsen, 1979–81 og Anker, 1978)

Øyvind Anker utgav i perioden 1978–81 tre bind vedrørende Ibsens brev. I utgavens to bind trykte han alle de da kjente brevene som ikke fantes i Hundreårsutgaven med kommentarer. I tillegg utga han i et separat bind en registrant over alle kjente Ibsen-brev.

Ankers tre bind er svært gode hjelpemidler for alle som er opptatt av Ibsens brev. Den digitale registranten som er publisert på internett er basert på Ankers utgave og registrant. Imidlertid inneholder de tre bindene enkelte feil og inkonsistenser. I de tilfelle jeg har funnet slike, er dette anført i kommentarene til det enkelte brev i den digitale registranten.

I kommentarbindet er det i hvert tilfelle anført hvor det originale brevet befinner seg, eller hvor Anker har sine opplysninger fra. Imidlertid har han i liten grad angitt hyllesignatur i den enkelte institusjon, noe som i visse tilfelle gjør gjenfinning vanskelig.

Ankers brevutgave ble trykt etter hans registrant. Dette medfører at en rekke addenda-brev som er trykt i utgaven mangler i registranten. Dette er påpekt av Anker i forordet til utgaven,⁶ men har likevel skapt noe forvirring for utgiverne av brev i *Edda*, se nedenfor.

Edda-utgivelsen (Ibsen, 1998)

I 1998 ble 71 brev utgitt i *Edda* av Philip E. Larson og Bo Elbrønd-Bek. Disse var ikke trykt i noen av utgavene nevnt ovenfor, med unntak av 8 brev som var trykt i Ankers utgave. Kommentarene inneholder i mange tilfelle henvisning til hvor originalene befinner seg, og har vært til god hjelp i gjenfinningen av disse brevene.

⁶Ibsen (1979–81), bind I, s. 18–19.

Kapittel 3

Digitalisering av faksimiler

3.1 Bakgrunn: Digitale faksimiler

3.1.1 Reproduksjonsmetoder

I forbindelse med mangfoldiggjøring av manuskriptmateriale vil jeg her skille mellom to ulike strategier som vektlegger ulike aspekter ved materialet:

- Avskrift av teksten. Dette innebærer at man på grunnlag av hva et menneske forstår av manuskriptet rekonstruerer innholdet. Selve rekonstruksjonen kan f.eks. skje ved hjelp av papir og penn, datamaskin eller diktafon, mens sluttresultatet normalt er en tekst.
- Avfotografering av teksten. Dette innebærer at man uten fortolkning¹ gjenskaper lysrefleksen fra manuskriptet på et lysømfintlig medium, f.eks. mikrofilm, diasfilm eller på lysømfintlig elektronikk, såkalt skanning.

Begge disse metodene har sine fordeler. Man velger en av dem, eller begge, ut fra hvilke behov man har og hvor store ressurser man kan sette inn.

Ved papirpublisering av tekster vil man ønske å begrense antall sider, ikke minst av økonomiske grunner. Derfor har man tradisjonelt valgt den metoden som gir mest tekst per side. Dette er normalt en avskrift. I tillegg har papirutgavens opplag/prisforhold (prisen pr. eksemplar synker med økende volum av identiske utgaver) gjort at man har forsøkt å nå flest mulig

¹Man kan hevde at utvalg, kameraoppsett, lyssetting og så videre innebærer en form for fortolkning, men det er uansett ikke fortolkning av samme slag som under forrige punkt.

lesere med samme utgave. Der man har laget avfotograferinger av mer enn eksemplere på manuskriptmaterialet, har dette oftest vært gjort på mikrofilm som har blitt produsert i få eksemplarer, primært for bruk i institusjoner.²

I dag er situasjonen delvis endret. Det er fortsatt kostbart å framskaffe begge typer reproduksjoner, men distribusjonsmetodene, kvaliteten på avfotograferinger og bruksmulighetene har endret seg.

En datamaskinell tekst kan nå struktureres på nye måter, man kan søke i fritekst og basert på strukturer, og man kan generere ulike papirversjoner i opplag ned til ett eksemplar til akseptable priser.

En faksimile generert med en god skanner eller et digitalt reprokamera er ofte lettere å lese informasjon ut av enn originalen. Dels er bildenes kvalitet høyere enn mikrofilm og sammenlignbar med diasfilm, dels kan man manipulere bildene, forstørre dem, rotere dem, og så videre.

Publisering av store datamengder kan nå gjøres på internett. Dersom dette gjøres av institusjoner som har en viss infrastruktur (f.eks. universiteter) kan dette, når bildene først er framskaffet, gjøres så billig at man ikke trenger å finansiere det ved betaling fra brukerne.

3.1.2 Formater og kvalitet

Valg av formater er viktig for alle digitaliseringsprosjekter. Man må velge formater som gir tilstrekkelig kvalitet. Samtidig må ikke stykkprisen bli så høy at det begrenser mengden man får avfotografert i urimelig grad, eller blåser opp prosjektets kostnader.

Formatene faksimilene lagres i og mediene de lagres på skal ha en kvalitet som gjør at de best mulig bevarer den informasjon som er skapt, slik at den er tilgjengelig også etter lang tid. Samtidig er selve oppbevaringen viktig — i tillegg til tradisjonelle konserveringsaspekter som klimakontroll og fysisk sikkerhet mot brann og vandalisme, må man gå ut fra at materialet med jevne mellomrom må kopieres over på nye medier. De gamle forringes fysisk, og de blir gjort uleselige av den tekniske utviklingens draging mot nye typer media og nye formater. Det er heldigvis slik at dersom en slik overkopiering skjer tidsnok, vil man, fordi det er snakk om digitale data, kunne lage perfekte kopier.

Man må også tilby materialet i formater som er tilpasset dagens bruke-

²Det er typisk at når Munthe utgav en samling Ibsen-brev i faksimile valgte han ut 20 brev, jfr. Ibsen (1932).

re i de ulike situasjoner de opptrer i, fra forskeren på sitt kontor med fast høyhastighets internettforbindelse til interesserte lesere som bruker materialet på sitt lokale bibliotek eller hjemme.

Komprimering

En arkivkopi bør være ukomprimert eller moderat komprimert, helst med en såkalt “loss-less” komprimering.³ Sterk komprimering (“lossy”) bør brukes når man skal overføre data til brukeren, f.eks. over internett. Denne komprimeringen gjør små justeringer av bildet for å tilpasse det bedre til matematiske modeller, som så benyttes ved komprimeringen. Mens loss-less komprimering sjelden kan redusere størrelsen på fargebilder med mer enn 50 %, kan god lossy komprimering redusere størrelsen med over 90 %. Dette er knapt synlig ved vanlig bruk, men dersom man arbeider videre med et bilde som har vært gjennom en slike komprimering, f.eks. med publisering på papir som mål, vil resultatet kunne bli skjemmende.⁴

Lesbarhet

Det er en rekke faktorer som bestemmer lesbarheten av en digital faksimile. Dels er det faktorer som enkelt kan kvantifiseres, f.eks. oppløsning, dvs. tettheten på punktene det digitale bildet er bygget opp av, og fargedybden, dvs. hvor mange ulike fargenyanser som kan representeres i bildet. Andre kriterier er like viktige, men vanskeligere å kvantifisere, og har derfor lett for å bli undervurdert, slik som skarphet og kontrast.

³Det framstilles ofte som avgjørende at en type komprimering er loss-less, slik at man kan gjenskape originalen akkurat slik den var før komprimeringen. Det er klart dette kan ha stor betydning når man har å gjøre med en digital original, f.eks. et bilde skapt av en kunstner som arbeider ved datamaskinen, men for oss er det ikke like sentralt. Den digitale master-kopien er jo ikke originalen (den fysiske originalen kan aldri gjenskapes fra en digital versjon), men et trinn i prosessen fram mot en publisert faksimile.

Når det er sagt, må man innrømme denne master-kopien verdi, først og fremst fordi den gjør det mulig å gjøre om på etterbehandling som viser seg å være ufornuftig. Man kan da ta fram igjen master-kopien og forsøke på nytt, og man slipper en ny avfotografering av originalen som, hvis den er mulig, er kostbar og potensielt skadelig.

⁴Et skammens eksempel på dette kan sees i Eide: “Ibsen på dataskjermen” (1999), særlig den nederste illustrasjonen.

Misfarging

Noen faktorer som ofte er viktig i bildebehandling, for eksempel fargebalanse, har mindre betydning for oss. Det kan sjelden øke eller minske sjansen for feillesninger, men har en viss effekt på den estetiske opplevelsen. Misfarging kan minske tilliten til en faksimile fordi den ser “feil” ut.

3.2 Prosjektets valg av standarder

Forutsetningen for Manuskriptprosjektet var at det skulle produseres “førsteklasses kopier”, se avsnitt 1.1 på side 1. Men hva betyr dette i praksis?

Ibsens hånd

I størstedelen av sin karriere skrev Ibsen en pen håndskrift som ikke er spesielt vanskelig å lese. Man skulle ut fra det tro at den heller ikke er spesielt krevende å reprodusere.

Det stemmer imidlertid ikke. Ibsens håndskrift er vanskelig å reprodusere fordi han i visse sammenhenger (først og fremst der han erstatter overstrøket tekst) bruker svært liten skrift. På side 77 i Kenney (1996) heter det:

”Normally, however, letters, diaries, and the like do not contain the level of detail present in printed matter, and individual characters are rarely smaller than 1mm in height.”

I flere tilfelle skriver Ibsen bokstaver med høyde ned i 0,8-0,9 millimeter.⁵ Dette er en indikasjon på at man for å reproduserer Ibsens håndskrifter ikke må legge seg på en lavere kvalitetsnorm enn ved andre manuskriptdigitaliseringer. Man må også ta hensyn til eldre materiale fra perioden fram til Ibsens skifte av håndskrift i siste halvdel av 60-tallet. Eldre materiale har en vanskeligere håndskrift, er ofte mer slitt, og er gjerne skrevet på dårligere papir.

⁵Se for eksempel kladden til *Brand*, Det Kongelige Bibliotek, København, Collin 262, 4°, I.1, side [182] (faksimileside 185) og brev til Fr. Hegel datert 25. oktober 1865, Det Kongelige Bibliotek, København, Ny kgl. Saml. 3742, 4vo, 1. rk.

Standardene

Det er på den annen side åpenbart at man kommer til et punkt der en ytterligere øking av oppløsning kun i sjeldne tilfelle vil gi bedret lesbarhet, samtidig som det fører til betydelige merutgifter. I et papyrusprosjekt skildret i Bagnall (1996) krever man minimum 600 DPI i 24-bits fargedybde. En så høy kvalitet er ikke aktuelt for normal manuskriptdigitalisering.

Vi har kommet fram til følgende mål for bildenes format:

- Oppløsning: 300 DPI, dvs. 300 punkter per tomme
- Fargedybde: 24-bits, dvs. omlag 16 millioner mulige fargenyanser

300 DPI tilsvarer omlag 12 punkter per millimeter.⁶ En bokstav på 0,8 millimeter vil da framstilles av 9 punkter i høyden. Dette vil normalt være tilstrekkelig til å se hvilken bokstav det er snakk om.

I noen tilfelle der film er brukt som mellomstadium er oppløsningen lavere, men aldri under 166 DPI, jfr. avsnitt 3.3.2 på side 20.

En ytterligere fargedybde utover 24 bits gir neppe noen fordeler ved manuskriptavbildninger. Vi bruker ikke farger for å kunne gi en fotografisk presis gjengivelse av fargene, men for å gjøre det mulig å skille mellom nyanser der kontrasten er svak, f.eks. der det er sølt på papiret, papiret er sterkt gulnet, eller der blekket eller blyanten er svakt.

Ved bruk av digitalt reprojamera er fargegjengivelsen svært god — faksimilene gir inntrykk av å ha manuskriptets naturlige farger. Ved bruk av film som mellommedium er det i praksis vanskelig å beholde en eksakt fargegjengivelse. Dersom man ønsker korrekte farger her, må justeringen gjøres i ettetid. Dette har vi ikke prioritert i dette prosjektet, da det i liten grad er relevant i forhold til vårt bruk av materialet, men visse forsøk er gjort, se avsnitt 3.3.2 på side 20.

Skjerping

Skarpheten er som nevnt vanskeligere å kvantifisere enn oppløsning og fargedybde, og må basere seg på skjønn. Vår erfaring er at et digitalt reprojamera gir svært god kvalitet når det brukes riktig og man holder seg til 300 DPI

⁶Da våre oppløsninger ikke er eksakte regner vi en omtrentlig tommeverdi; 1" = 2,5 centimeter. Da standardverdi for tomme brukt i USA er 2,54 centimeter per tomme, gir dette et avvik på 1,6 %

1:1 oppløsning. 35 millimeters film gir god kvalitet på manuskripter opp til A5-størrelse, men når størrelsen øker opp mot A4, vil man normalt trenge større filmformat, f.eks. mellomformat dias. Dette avhenger selvsagt også av størrelse på skrift, originalens kontrast, gjennomskinn, og en rekke andre faktorer.

Ved en viss uskarphet kan man ved hjelp av standard programvare skjerpe faksimilene. Dette er gjort for store deler av materialet; funksjonen “sharpen more” i Photoshop 4.0 er benyttet. Bilder som er meget uskarpe er det imidlertid lite å gjøre med, eksempler på dette er deler av materialet fra Ibsenhuset i Grimstad, der det er benyttet for liten filmstørrelse.

Annen behandling av faksimilene

Det finnes en rekke andre teknikker for forbedring av kvaliteten på digitale bilder. Dette er arbeidskrevende, og vi havner lett i situasjoner der vi framhever visse egenskaper ved bildene på bekostning av andre. Vi overlater derfor den slags arbeid til den enkelte bruker av faksimilene.

Dersom all tekst på en bestemt side har avvikende skriveretning i forhold til de omliggende sider er siden i mange tilfelle rettet opp for å lette lesningen, men det er ikke gjort endringer der teksten er skrevet i flere retninger.

3.2.1 Konserveringsaspektet

Dette prosjektets hovedformål er tilgjengeliggjøring av arkivmateriale. Imidlertid ligger det i sakens natur at enkelte av de digitale faksimilene før eller siden kan komme til å måtte erstatte tapte eller ødelagte originaler. I dette perspektiv er det ønskelig at det finnes kopier av de originale skanningene i full kvalitet, såkalte master-kopier, lagret på et medium som er lesbart. Se også avsnitt 3.1.2 på side 13.

Det bør formaliseres hvem som skal ha hovedansvaret for langtidsoppbevaring av faksimilene. Foreløpig tar Universitetet i Oslo ansvaret for dette, men det kan argumenteres for at materialet bør overleveres til Nasjonalbiblioteket som en slags pliktavlevering, selv om master-kopiene i seg selv ikke er publisert.

3.2.2 Skadet og utilgjengelig tekst

Enkelte manuskripter er bundet inn på en slik måte at dette hemmer avfotograferingen, i noen tilfelle også lesningen, av teksten. Dette gjelder for eksempel trykkmanuskriptet til *Kejser og Galilæer*. Vi diskuterte med det Kongelige Biblioteks personale å åpne manuskriptet for å få med all tekst, men dette valgte man til slutt å ikke gjøre. Dette hemmer lesningen på enkelte sider.⁷

Det finnes også tilfelle der manuskriptet har blitt beskjært på en slik måte at tekst er skadet eller er forsvunnet.⁸ Deler av enkelte tekster er også borte på grunn av bruksslitasje, for eksempel på noen av rolleheftene fra Bergen.⁹ Brev er også skadet i en rekke tilfelle, ikke minst når frimerker er klipt vekk fra brevkort.¹⁰

3.3 Gjennomføringen av avfotograferingen

I prosjektet er det avfotografert materiale som eies av følgende institusjoner:

Bergen offentlige bibliotek	339 sider
Bernadottebiblioteket, Kbl. Slot, Stockholm	4 sider
Bornholms museum	3 sider
British Library, London	38 sider
Gunnerusbiblioteket, Universitetsbiblioteket i Trondheim	399 sider
Helsingfors Universitetsbibliotek	18 sider
Hotell La Luna, Amalfi, Italia	1 sider
Ibsenhuset, Grimstad	55 sider
Det Kongelige Bibliotek, København	4 947 sider
Kungliga Biblioteket, Stockholm	163 sider
Musikmuseet, Stockholm	9 sider

⁷Se for eksempel det Kongelige Bibliotek, København, Collin 262, 4°, II, 3, faksimileside 16 (paginert 20)

⁸Se for eksempel kladden til *Brand*, det Kongelige Bibliotek, København, Collin 262, 4°, I.1, faksimileside 195 (egentlig s. [192])

⁹Se f.eks. *Fru Inger til Østeraad*, Einars rollehefte, Teatersamlingen, Bergen museum, N.T. 280, s. 11-12.

¹⁰Dette gjelder for eksempel brev til Jonas Lie datert Roma 25/5 1879, Nasjonalbiblioteket i Oslo, Håndskriftsamlingen, Brevs. 119.

Nasjonalbiblioteket i Oslo, Håndskriftsamlingen	11 269 sider
Nationalmuseum, Stockholm	3 sider
Det norske studentersamfunds arkiv (deponert i Nasjonalbiblioteket i Oslo)	27 sider
Rigsarkivet, København	25 sider
Riksarkivet, Oslo	44 sider
Riksarkivet, Stockholm	12 sider
Skandinavisk forening (Circolo Scandinavo), Roma	3 sider
Statsarkivet, Oslo	2 sider
Stockholms Stadsarkiv	15 sider
Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors	2 sider
Teatermuseet i Oslo (deponert i Nasjonalbiblioteket i Oslo)	5 sider
Teatersamlingen, Bergen museum	2 229 sider
Universität Hamburg	3 sider

Dette utgjør til sammen 19 619 faksimilesider. Av disse er 18 979 fotografert digitalt, mens det for de resterende 640 er brukt ulike former for film som mellomstadium. Vi har laget faksimiler av 1 574 brev, dette utgjør 3 567 sider. De øvrige 16 052 sidene er faksimiler av manuskripter til skuespill, dikt og andre tekster.

3.3.1 Digital fotografering

Digital fotografering er en mellomting mellom fotografering og skanning. Lysrefleksen fra motivet fanges opp gjennom linser som ved fotografering, men selve registreringen av bildet skjer ved lysømfintlig elektronikk og digitalisering, som ved skanning. Forenklet kan en tenke seg metoden som en liten skanner som sitter der filmen ellers ville vært i et kamera.

I noen typer utstyr brukes også et vanlig kamera med en digital innsats der filmen normalt plasseres. Det finnes også rene digitale reprokameraer på markedet. I vårt prosjekt ble materialet ved Det Kongelige Bibliotek i København og ved Kungliga Biblioteket i Stockholm fotografert med digital innsats, mens materialet ved Nasjonalbiblioteket i Oslo, Teatersamlingen ved Bergen museum og Bergen offentlige bibliotek ble fotografert med et digitalt kamera i samarbeid med HIT-senteret ved Universitetet i Bergen.¹¹

¹¹Samarbeidet med HIT-senteret besto i at vi fikk låne deres digitale reprokamera, et Kontron Progres 3012, til avfotograferingen i Oslo, mens materialet i Bergen ble fotografert

Spesielle problemer med det digitale reprojameraet

Kvaliteten på bildene som er produsert med det digitale reprojameraet er god. Fargebalansen i kameraet var god, og skarpheten var tilstrekkelig når man benyttet generelle filtre for skjerpning etter fotograferingen. For noen manuskripter er dette gjort før masterkopien ble brent, mens det for de øvrige ble gjort etter brenning, slik at man har en uskjerpet kopi lagret for ettertiden, jfr. fotnote 3 på side 13.

Ved fotograferingen i Bergen viste det seg at fargeforstyrrelser oppsto i kanten av bilder. Dette artet seg som linjer i ulike farger som ikke skader lesningen av teksten, men som er skjemmende. Vi gikk gjennom materialet i ettertid og tok på nytt de fleste av bildene som inneholder feil, men enkelte ble ikke fanget opp.¹²

Ved oppstart i Oslo kjente vi til disse problemene, og vi lurte på om det kan skyldes små bevegelser i papiret under fotografering, muligens på grunn av trekk i rommet eller svake rystelser i gulvet. Det digitale kameraet fungerer slik at hver fargekanal fotograferes separat og bildet settes sammen av disse kanalene, så det kan tenkes at bevegelse i papiret kan føre til slike problemer. Vi håndterte det på følgende måte:

- Hvert enkelt bilde ble etter skanning blåst opp til 3–500 % av originalstørrelse og sjekket for misfarging, særlig ble de fire hjørnene sjekket, der man erfaringsmessig pleier å finne sterkest misfarging.
- Hvis noen form for misfarging ble oppdaget, ble siden skannet på nytt.

Evt. misfarging som ikke ble oppdaget når bildet var blåst opp så sterkt, vil ikke være synlig under vanlig bruk.

En bedre løsning på problemet hadde muligens vært en kasse med glasslokk, slik at oversiden av manuskriptene dekket til av glass for hvert oppslag. Eventuelt kunne hele kamerastativet festes på veggen. Slike løsninger er brukt ved Kongelig Bibliotek i København.

3.3.2 Digitalisering via film

I de tilfelle der det ikke var mulig å organisere digitalfotografering bestilte vi avfotograferinger av manuskriptene og brevene på film. Vi har forsøkt ulike

med samme kamera av HIT-senterets personale og vi mottok kopier av faksimilene.

¹²Se for eksempel *Gildet paa Solhoug*, Sufflørbok, Bergen offentlige Bibliotek, h B I, s. 110-111.

former for filmstørrelse. Det er gjerne stor prisforskjell mellom småformat diasfilm (35 millimeter) og større formater. Det viser seg likevel at man i mange tilfelle bør bruke minst mellomformat dias, særlig på eldre materiale, for å sikre tilstrekkelig kvalitet.

Småformatfilmene ble skannet lokalt på en dias-skanner, mens mellom- og storformatskanningen ble satt bort til firmaet FotoPhono i Oslo, da det ikke ville svare seg å kjøpe inn skanneutstyr av tilstrekkelig kvalitet for større formater. Også dette medvirket til at kostnadene ble høyere for mellom- og storformatfilm enn for 35 millimeter.

Ved Ibsenhuset i Grimstad ble materialet avfotografert på 35 millimeters film. Kvaliteten er for lav på deler av materialet, som burde fotograferes på nytt med 6*7 cm film eller digitalt reprojekamera. Manuskriptsidene var dels i for stort format i forhold til filmstørrelsen, dels var selve skriften for utydelig — mye av materialet i Grimstad er fra Ibsens tidligste periode som forfatter.

Blant annet basert på erfaringene fra Grimstad besluttet vi å avfotografere materialet ved Gunnerus-biblioteket i Trondheim på 6*7 centimeters diasfilm. Kvaliteten ble god, faksimilene er skarpe og godt leselige, selv om oppløsningen er noe lavere enn 300 DPI — den varierer mellom 166 og 267 DPI.

Misfarging

Filmer som er brukt i avfotograferingen har misfarging som er godt synlig på slike bilder vi her snakker om. Dette skyldes at manuskriptene i liten grad har synlig farge, og at fargetoning som på vanlige fotografier ikke er synlig blir tydelig. F.eks. er Kodak-film gjerne rødfarget. Dette sees tydelig ved at bakgrunnen også har rødtone.

For materialet fra Ibsenhuset er denne misfarging kompensert ved at vi i Photoshop reduserte lyshetsgraden for den røde kanalen fra 255 til 200. FotoPhono gjorde også en viss fargekompensering på filmene skannet der. Andre faksimiler, f.eks. fra British Library, har også misfarging, men dette er ikke kompensert.

3.4 Overstrøket tekst

I enkelte av manuskriptene er det sekvenser som er overstrøket på en slik måte at det er svært vanskelig å se hva som sto der. Det er verdt å merke

seg at teksten det er snakk om ble lest av Hundreårsutgavens utgivere.¹³ Vi undersøkte i hvilken grad tekniske metoder kunne brukes til å lette lesningen av slike passasjer. Ved siden av å gjøre visse forsøk og undersøke litteraturen, snakket jeg med eksperter på området, blant annet ved det Kongelige Bibliotek og Søren Kierkegaard Forskningscenteret i København, og ved Kriminalpolitisen og Norsk Regnesentral i Oslo. Vi kom ikke fram til noen endelig konklusjon, men de foreløpige resultatene er skissert nedenfor.

Det er i mindre grad et spørsmål om hva som lar seg gjøre enn et spørsmål om hva som kan forsvares av ressursbruk. I de første forundersøkelsene ble følgende muligheter undersøkt:

Bearbeidelse av digital kopi

Jeg har gjort noen forsøk på å bearbeidet faksimilen av en av de overstrøkne sidene fra det Kongelige Bibliotek i København. Det var ikke mulig å skille ut den underliggende teksten på grunnlag av den digitale versjonen ved hjelp av noen metode jeg kjenner til, da selve skriften og overstrykningen framsto på samme måte i teksten. Det kan være mulig å gjenkjenne de underliggende ord ved hjelp av avansert mønstergjenkjenning, men en slik løsning vil bli svært kostbar, og resultatet vil neppe bli bedre enn hva en person men god kjennskap til Ibsens håndskrift kan lese manuelt.

Arbeid med original

Et prosjekt som Manuskriptprosjektet og en institusjon som Senter for Ibsenstudier eier ikke håndskriftmateriale selv og kan bare anmode om at metoder som innebærer fysisk bearbeiding av originalen benyttes. Det er ikke foretatt slike eksperimenter i forbindelse med Manuskriptprosjektet.

Jeg har fått anbefalt forsøk med ulike typer polarisert lys for om mulig å fange opp ulike typer skjæring i papir og påstrykning av blekk.¹⁴ Jeg kontaktet Kriminalpolitisen for råd. Der fikk jeg vite at det vil være vanskelig dersom det er brukt samme type blekk, hvilket er sannsynlig. To metoder kan forsøkes:

¹³Se for eksempel kladden til *Peer Gynt*, Det Kongelige Bibliotek, København, NKS 2869, 4°. 2, faksimileside 27, der den overstrøkne teksten er gjengitt i Hundreårsutgaven, bind 6, side 254.

¹⁴Noen aktuelle metoder er beskrevet i Ollén (1991).

1. Som nevnt ovenfor, bestråling med ulike typer lys (polarisert, infrarødt), eventuelt undersøkelser for å finne trykkriller på baksiden av arket (noe som vanskeliggjøres i og med at Ibsen skrev på begge sider av arket). Slike metoder skader ikke originalen.
2. Kjemiske metoder. Slike kan skade eller ødelegge originalen og er neppe aktuelle.

Nærstudier

Dersom det viser seg at metode 1 ovenfor ikke gir resultat, kan man forsøke å studere teksten sterkt forstørret og bruke de filtermulighetene som finnes i dataprogrammer for å få ut mest mulig av den underliggende teksten.

Kapittel 4

Tilgjengeliggjøring av materialet

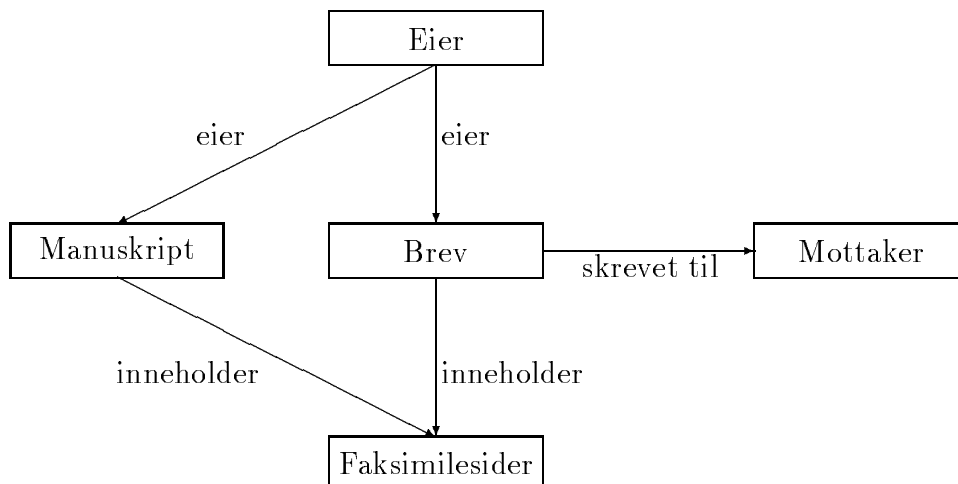
4.1 Ekstern publisering

I løpet av 1999 ble eksempler på materialet lagt ut på internett ved at deler av det interne publiseringssystemet ble åpnet for offentligheten.¹ Våren 2000 ble det utviklet et nytt system på Dokumentasjonsprosjektets etterorganisasjons server. Dette systemet er nå offentlig tilgjengelig, med unntak av materiale der vi er usikre på om rettigheter på avfotograferingen hindrer oss i publisering, jfr. avsnitt 4.2 på side 24.

Figur 4.1 på side 24 viser hvordan systemet er bygd opp. For brukeren vil inngangene arte seg som vanlige vevsider, der man kan få listet opp brev og manuskripter ut fra ulike kriterier. Fra slike lister kan man få opp selve faksimilene. Arbeid er også i gang for å integrere dette materiale med annet Ibsen-materiale som finnes i digital form, se avsnitt 5.2 på side 30. Basene er tilgjengelige via Senter for Ibsen-studiers hjemmeside.

Det er ikke tilstrekkelig at materialet legges på en server for at det skal tas i bruk. Arbeidet med å spre kjennskap til materialet og til hvilke bruksmuligheter som finnes må fortsettes. Målet må være at Ibsen-forskere og andre Ibsen-interesserte skal kjenne til at faksimilene eksisterer, og hvordan de kan ha nytte av dem. For en oversikt over arbeidet som allerede er gjort i så

¹Dette var alle manuskriptene til *Catilina* og *Gjengangere* fra Nasjonalbiblioteket i Oslo, samt eksempler på materialet i Kongelig Bibliotek i København hentet fra de to *Peer Gynt*-manuskriptene som finnes der.

Figur 4.1: *Databasesystemet ved publisering. En institusjon eller person (“eier”) eier en mengde brev og/eller manuskripter. Hvert brev og manuskript kan være koblet til en eller flere faksimilesider. I tillegg er alle brev skrevet til en eller flere mottakere.*

henseende, se avsnitt 4.3 på side 26.

Fordi Manuskriptprosjektet fikk sin grunnfinansiering av Norsk kulturfond som et prosjekt for tilgjengeliggjøring, og fordi det neppe kan knytte seg forskningsetiske problemer rundt fri tilgjengeliggjøring av manuskripter som allerede er publisert i transkribert form, fant vi det naturlig å publisere faksimilene over internett for gratis bruk.

4.2 Opphavsrett

Under arbeidet med å framskaffe faksimilene undersøkte vi den opphavsrettslige situasjonen. I forhold til Ibsen er jo materialet falt i det fri, men finnes det andre begrensninger? Det viste seg at selve avfotograferingene kunne være problematiske. Denne framstillingen er basert på egne undersøkelser og konklusjonene må sees på som foreløpige og basert på en “føre var”-tenkning. Framstillingen baserer seg på lovgivningene i de nordiske land.

Først en definisjon av begrepet åndsverk:

”Med åndsverk siktes det til et hvilket som helst verk (litterært verk, verk av bildende kunst, musikkverk og så videre) som er

skapt, dvs preget av en individuell, skapende innsats. Hvorvidt noe er et åndsverk, bygger altså på en vurdering av den skapende innsatsen bak verket. Det er ikke noe krav om at verket skal være vakkert eller anerkjennes etter kunstneriske normer - det kreves bare at det er originalt i den betydningen at det er utformet av opphavsmannen og preget av vedkommendes valg og vurderinger.” (Bing s. 198-199).

Ibsens manuskripter er åndsverk, og er som sådanne beskyttet. Imidlertid er det ikke lenger enerett til bruk av materialet, da forfatteren har vært død i mer enn 70 år.² Kun det ideelle vern er fortsatt aktivt, og dette har ingen konsekvenser for Manuskriptprosjektet.

Imidlertid er det mulig at avfotograferingen av manuskriptet gir en form for rettigheter til fotografen. Dette kan være av to typer:

- Dersom fotografiet er et åndsverk, vil fotografen ha opphavsrett til fotografiet, og vernetiden vil være fotografens levetid pluss 70 år.
- Dersom fotografiet ikke er et åndsverk, vil det kunne ha vern som “fotografisk bilde” etter den tidligere fotoloven, nå inkorporert i Opphavsrettsloven.³ Dette vernet vil være fotografens levetid pluss 15 år, men likevel minst 50 år etter norsk lov, tilsvarende i de øvrige nordiske land.

De økonomiske rettighetene til fotografen vil ofte være overlatt institusjonen han har utført arbeidet for.

For oss vil det interessante være hvorvidt bildet er vernet i det hele tatt — om vernetiden er 50 eller 100 år er av mindre betydning. Spørsmålet er derfor om faksimilen regnes som et fotografisk bilde i juridisk forstand. Lovene og forarbeidene gir ikke i seg selv noe entydig svar, og det finnes foreløpig ingen rettspraksis å forholde seg til. Vi har derfor tatt utgangspunkt i at fotografene kan ha rettigheter som vil kunne blokkere publisering, uansett om denne skjer gratis eller ved salg. Vi har løst problemet på to ulike måter:

- Størstedelen av materialet er fotografert av personer som har vært ansatt av oss eller en samarbeidspartner. Da kan vi fritt legge bildene på internett.

²*Lov om opphavsrett til åndsverk m.v.* §40: “Opphavsretten varer i opphavsmannens levetid og 70 år etter utløpet av hans dødsår.”

³Norge: *Lov om opphavsrett til åndsverk m.v.* §43a, Sverige: *Lag om upphovsrätt till litterära och konstnärliga verk* §49a, Danmark: *Lov om ophavsret* §70.

- I de tilfelle vi har kjøpt avfotograferinger legger vi ikke disse på internett før vi har kommet til enighet med institusjonen vi har kjøpt bildene av, eventuelt med fotografen.

4.3 Synliggjøring av prosjektet

En forutsetning for at materialet fra et prosjekt som dette kan brukes, er selvsagt at materialet er tilgjengelig for aktuelle brukere. Men det er ikke nok. Brukerne må også være klar over at tilbudet finnes. Vi har derfor arbeidet aktivt for å få materiale på trykk som omhandler prosjektet, og for å presentere oss i relevante sammenhenger.

Prosjektet har blitt presentert ved følgende anledninger:⁴

- Fra 14. august til 25. oktober 1998 ble utstillingen “Edvard Munch og Henrik Ibsen” vist i Kunstforeningen i København. Som en del av utstillingen sto en datamaskin som viste faksimiler av alle sidene i trykkmanuskriptet til *Peer Gynt* sammen med teksten til stykket. Disse er koblet sammen slik at man for ethvert punkt i teksten kan få opp faksimile av aktuell side i trykkemanuskriptet.

Denne demonstrasjonsversjonen laget jeg på grunnlag av den elektroniske *Peer Gynt*-teksten fra Humanistisk datasenter og manuskriptfaksimiler fra det Kongelige Bibliotek i København.

- 11. mars 1999 ble prosjektet presentert og foreløpige resultater demonstrert ved et Ibsen-seminar ved den Norske ambassade i København. Arrangementet var en markering av at avfotograferingen ved det Kongelige Bibliotek var slutført.

Dette resulterte også i korte artikler i danske aviser, samt en NTB-melding som ble gjengitt som notis i en rekke norske aviser.

- 18. august 1999 ble prosjektet presentert og faksimilene demonstrert ved Den internasjonale Ibsen-komiteens møte på Voksenåsen.
- I september 1999 ble faksimilene demonstrert i forbindelse med seminaret “Ibsen i Danmark” i København.

⁴Når det gjelder trykte artikler og foredrag som er basert på arbeidet i prosjektet, se avsnitt A.1 på side 35.

- 24.-25. september 1999 ble faksimilene demonstrert på Forskningstorget i Senter for Ibsen-studiers stand på Universitetsplassen.
- 4. januar 2000 ble faksimilene demonstrert under Faglig-pedagogisk dag på Universitetet i Oslo.
- 6. juni 2000 ble prosjektet presentert under den internasjonale Ibsen-konferansen i Bergen. De ferdige databasene ble demonstrert, og var tilgjengelige for konferansens deltakere de påfølgende dager.

Kapittel 5

Videre arbeid

Dette er en oversikt over noen oppgaver som peker seg ut i kjølvannet av Manuskriftprosjektet, og som naturlig faller inn som oppgaver som bør utføres eller initieres av Senter for Ibsen-studier dersom de nødvendige ressurser kan allokeres.

5.1 Oppsporing av materiale

I samarbeid med Nasjonalbiblioteket bør man fortsette arbeidet med å samle inn og systematisere opplysninger om hvor Ibsens brev befinner seg. Dette er særlig vanskelig for de av brevene som befinner seg i private samlinger, fordi opplysningene om eier i mange tilfelle er gamle, og det kan ha skjedd ett eller flere arveoppgjør eller salg. Man kan også forsøke å få hjelp av antikvariater og auksjonsfirmaer til å komme i kontakt med kjøpere av Ibsens håndskrifter. Noen av brevene som ble skrevet av i forbindelse med utgivelse av samlinger med Ibsen-brev er også vanskelige å etterspore fordi utgiverne i mange tilfelle ikke opplyste hvor originalen befant seg, jfr. avsnitt 2.3 på side 8.

Det finnes notater i Halvdan Kohts etterlatte papirer som kan vært til hjelp i å finne mulige breveiere, men vi har dessverre ikke hatt anledning til å studere det nærmere. Det kan også ligge materiale i Gyldendals arkiver etter arbeidet med Hundreårsutgaven.

Vi kjenner allerede til en rekke privatpersoner og institusjoner som vi ikke har hatt anledning til å kontakte i prosjektperioden, og enkelte som er kontaktet, har vi ikke skaffet oss avfotograferinger fra. I tillegg er det en rekke steder man kan lete etter materiale. Det mest nærliggende er de sentral- og

østeuropeiske landene som tidligere lå bak jernteppet, hvor man må regne med at det finnes ukjent materiale. Undersøkelser har også vist at det finnes en del materiale i USA som ikke har vært kjent, ikke minst som en følge av tysk utvandring. Når dette er sagt, viser prosjektet at man kan finne materiale hvor som helst, for eksempel i Solør.

Oppsporing av Ibsens brev er en naturlig del av det bibliografiske arbeidet ved Senter for Ibsen-studier, og bør skje i nært samarbeid med prosjektet Henrik Ibsens skrifter. Man bør konsentrere seg om to strategier i oppsporingarbeidet:

- Oppsporing kombinert med innsamling av annet Ibsen-materiale. Dette kan dels skje i forbindelse med reiser, dels ved hjelp av kontakter i ulike land.
- Eksterne krefter. Man bør tilstrebe at Senter for Ibsen-studier får kjennskap til alle funn gjort av personer uten formell tilknytning til senteret.

5.2 Videre utvikling av basene

5.2.1 Integrasjon mellom faksimiler og tekst

I løpet av noen år vil prosjektet Henrik Ibsens skrifter publisere sine tekster i digital form, dette starter med *Catilina*-utgaven i 2000. Det legges opp til at faksimilene skal integreres tett mot de transkriberte versjonene. Dette vil gi svært god tilgang til innholdet i faksimilene, ved at teksten i dem gjennom transkripsjonene blir søkbar.

I Manuskriptprosjektet er det blitt gjort noe testing av metoder for slikt arbeid. En av disse er demonstrasjonen som ble vist ved Kunstforeningen i København (se avsnitt 4.3 på side 26). Et annet er et system for å koble brevregistranten og faksimilene sammen med brevtøkstene fra Hundreårsutgaven. Dette siste vil beskrives kort her.¹

Brevtekstene var digitalisert gjennom Dokumentasjonsprosjektet.² Vi fikk tilgang til deres database, og laget et system med pekere fra brevregistranten til både faksimiler og til brevtøkster.

¹Nærmere beskrivelse av dette arbeidet finnes i Eide: "The Ibsen Letters - and Beyond" (1999).

²Se <http://www.dokpro.uio.no/>

Dette systemet kan sees på som en bibliotekskatalog: Registranten tilsvaret kortkatalogen. Et søk i registranten gir brukeren et “arkivkort” på skjermen som peker til ressursene. Et slikt “kort” kan se slik ut:

Nummer B1854.1

Trykt i Hundreårsutgaven

Datert 54 4/11. Mottaker: Det Norske Theater, Bergen

Eier: (Norge) Teatermuseet, Bergen

Faksimiler. Brevtekst.

“Faksimiler” og “Brevtekst” er her lenker til de digitale faksimilene og den digitale versjonen av Hundreårsutgavens brevtekst. Imidlertid er mulighetene større når man bruker digitale medier. Man kan overskride denne katalogmetaforen og skreddersy dokumenter som genereres for brukeren der og da. Vi kan integrere materiale fra de ulike kildene, og brukeren kan velge å få presentert det på ulike måter, for eksempel kan brevteksten og faksimilene integreres til en enhetlig “brevutgave”. Da må pekeren til brevteksten erstattes med en system som henter materialet fra den eksterne databasen.

Dette systemet burde også kunne lenke faksimilene til teksten side-for-side, men dette har vi ikke kunnet løse praktisk fordi manuskriptsidene ikke er avmerket i den digitale brevsamlingen. Imidlertid vil utgaven fra Henrik Ibsens skrifter kunne gjøre dette. Mer generelt viser dette et problem med denne typen integrasjon mellom ulike systemer: De er gjerne laget for andre formål enn slik integrasjon, og inneholder sjelden alle de opplysningene man skulle ønske. Systemene er ikke fullt ut kompatible.

Når man lager slike systemer, vil brukeren bevege seg rundt i data fra ulike kilder. For at slike data skal kunne brukes forskningsmessig er det svært viktig at man hele tiden tydeliggjør hvilken kilde de ulike data i systemet stammer fra, for eksempel hvilke sider i hvilke trykte utgaver en tekst er hentet fra.³

5.2.2 Integrasjon med andre forfattere

Man kan kombinere ulike databaser for å organisere brev skrevet av ulike forfattere. Dette kan gjøres i form av programmer som genererer dynamiske dokumenter når brukeren ber om det. På noe sikt kan slike systemer utvides

³Slike problemer er diskuteres i Ore (1998) og i Eide: “Re-integrasjon av kildemateriale” (1998).

til å dekke en rekke forfattere, og brevvekslingssystemet vi få karakter av en tekstvev.

I brevutgivelser er det et problem at en forfatters brev gjerne framstilles som en autonom tekst, mens det dialogiske i en brevveksling blir utydelig. Dette er også påpekt av Ibsen selv.⁴ Dette har vært nødvendig i papirutgaver for å begrense omfanget, selv om man i enkelte andre brevutgaver har valgt å inkludere brev til forfatteren.⁵ Men hvis i tillegg til Ibsens brev til Bjørnson inkluderer Bjørnsons svarbrev, bør man ikke for sammenhengens skyld inkludere Bjørnsons brev til andre personer? Men hva da med disses svar? Oppgaven vokser til det umulige. Eller, sagt med andre ord, man kan ikke dekke hele verden i én utgave.

Imidlertid er nå situasjonen den at man får stadig flere brevsamlinger publisert på internett. I tillegg til Ibsen og Bjørnson finnes samlinger av brev fra forfattere som Camilla Collett og Henrik Wergeland i digital form.⁶ Når materialet først er lagt ut er det enkelt å gjøre de nødvendige koblinger for at brevvekslinger kan genereres. Man må bare tydeliggjøre når samlingene er asynkrone, dvs. at utvalgs-kriterier og materialets bredde er ulike for de to partene.

De alle fleste brevvekslinger som er verdt å publisere vil være del av en enorm internasjonal tekstvev. Det er åpenbart at ingen enkeltinstitusjon, knapt noe enkeltland, kan publisere materialet i sin helhet. Imidlertid kan opplegget skissert ovenfor generaliseres slik at man koble sammen digitalt tilgjengelige brevutgaver og -registrarer fra mange ulike institusjoner. Dersom man kan definere en utvekslingsstandard kan man lage overordnede sider som dekker alt som er publisert av slikt materiale, slik at man kan lete opp to personer i listene og se om det finnes noen brevveksling mellom disse to. Kanskje kan man lage internasjonale samarbeidsprosjekter på dette? Kan man håpe på at det om noen år er mulig for en student å gå inn på en internettside, velge ut Henrik Ibsen og James Joyce, og få vite om det finnes tilgjengelig

⁴I forbindelse med utgivelsen av Georg Brandes' bok *Julius Lange, Breve fra hans Ungdom* skriver han i brev til Brandes 30/12 1898: "Bogen om Julius Lange forekom mig yderst fængslende under læsningen, og således har jeg bevaret den i erindringen bagefter. [...] Men så mangler jo også Deres breve, som jeg svært gerne vilde havt med; for det er aldrig heldigt for forståelsen af en dialog at man kun kan høre den ene persons repliker og må gætte sig til den andens." (Ibsen (1928–57), b. 18, s. 420).

⁵Dette gjelder for eksempel Amundsens utgave av Peter Johan og Camilla Colletts brev, Collett (1926–33).

⁶Disse er under publisering på <http://www.dokpro.uio.no/>

en brevveksling mellom disse to?

Tillegg A

Bibliografi

A.1 Publisering om prosjektet

Følgende trykt artikler og foredrag er basert på arbeidet i prosjektet:

- Eide, Øyvind: “Ibsen på dataskjermen” / Øyvind Eide (i: *Klassekampen* 13/3 1999). Teksten finnes på <http://www.uio.no/~oeide/artikler/>
- Eide, Øyvind: “The Ibsen Letters — and Beyond” / Øyvind Eide (innlegg på ALLC/ACH-konferansen i Virginia i juni 1999), teksten finnes på <http://www.uio.no/~oeide/artikler/>
- Eide, Øyvind: “Primary Ibsen Data” / Øyvind Eide. I: “The Complete Ibsen: existing databases, new digital archives, and new digital editions — linking to the future” (innlegg på konferansen “Digital Resources for the Humanities” i London i september 1999), abstract finnes på <http://www.kcl.ac.uk/humanities/cch/drhahc/drh/abst30.htm>
- Wiese, Andreas: “Ibsen på nettet”. I: *Dagbladet*, 10. mars 1999. Finnes på <http://www.dagbladet.no/nyheter/1999/03/10/160087.html>
- Kortere artikler og notiser i danske og norske aviser.

A.2 Omtalte Ibsen-utgaver

Det henvises til følgende utgaver av Ibsens tekster i rapporten:

- Ibsen, Henrik: *Breve fra Henrik Ibsen* / udgivne med indledning og opplysninger af Halvdan Koht og Julius Elias. København : Gyldendal, 1904. 2 bind. (Omtales gjerne som “Hundreårsutgaven”)
- Ibsen, Henrik: *Samlede verker : hundreårsutgaven* / ved Francis Bull, Halvdan Koht, Didrik Arup Seip. Oslo : Gyldendal ; 1928–57. 21 bind.
- Ibsen, Henrik: *Tyve brev fra Henrik Ibsen* / utg. i faks. med innl. og opplysninger av Wilhelm Munthe. Oslo : Bibliofilklubben, 1932. 29 s., 28 bl.
- Ibsen, Henrik: *Brev 1845–1905 : ny samling* / Henrik Ibsen ; ved Øyvind Anker. Oslo : Universitetsforlaget ; 1979–81. 2 bind. (Omtales gjerne som “Anker I” og “Anker II”)
- Anker, Øyvind: *Henrik Ibsen’s brev : kronologisk registrant med adressatregister m.v.* / ved Øyvind Anker. Oslo : Universitetsbiblioteket, 1978. 153 s. : faks. (Omtales gjerne som “Anker III”)
- Ibsen, Henrik: “A selection of Henrik Ibsen’s letters” / utg. av Philip E. Larson og Bo Elbrønd-Bek. S. [58]–87 i: *Edda*, hefte 1 (1998).
- Ibsen, Henrik: *Catilina : utgitt etter manuskriptet NBO Ms. 4° 936* / av Jon Gunnar Jørgensen [...et.al.]. Oslo : Gyldendal, 2000

A.3 Om digitalisering

- Bagnall, Robert S.: “Digital Imaging of Papyri. A Report to the Commission on Preservation and Access” (*LIBER Quarterly*, 6 (1996), s. 26–41).
- Eide, Øyvind: “Re-integrasjon av kildemateriale : nye dokumentformer på tvers av tradisjonelle skiller”. S. 7–20 i: *Human IT*, nr. 1 (1998).
- Kenney, Anne R.: *Digital Imaging for Libraries and Archives* / by Anne R. Kenney and Stephen Chapman. Itacha, NY, 1996.

- Kenney, Anne R. og Stephen Chapman: “Tutorial. Digital Resolution Requirements for Replacing Text-Based Material: Methods for Benchmarking Quality” (*LIBER Quarterly*, 6 (1996) s. 44–87. Se særlig s. 77–78.
- Ore, Christian-Emil: “Making Multidisciplinary Resources” i: *The Digital Demotic: A Selection of Papers from DRH97 (Digital Resources for the Humanities)* / Edited by Lou Burnard, Marilyn Deegan and Harold Short. London, 1998, s. 65–74.
- Robinson, Peter: *The Digitization of Primary Textual Sources*. (Office for Humanities Communication Publications ; 4) Oxford, 1993.
- Svindborg, Bruno: “Manuskripter på Nettet — nogle perspektiver og problemstillinger”. S. 31–44 i: *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, nr. 2 (1998).
- Svindborg, Bruno: “Levende ord & digitale billeder — om et digitaliseringsprosjekt i Det Kongelige Biblioteks Håndskriftafdeling”. S. 3–15 i: *Magasin fra Det Kongelige Bibliotek*, nr. 1 (1999).

A.4 Opphavsrett

- Wagle, Anders Mediaas: *Opphavsrett i en digital verden* / Anders Mediaas Wagle og Magnus Ødegaard jr. Oslo, 1997. Se særlig s. 114–115.
- Per Johan Nordell: *Rätten till det visuella*. Stockholm, 1997. Se særlig s. 98, 106 og 116.
- Krabbe-Knudsen, Johan: *Fotografiske verk og fotografiske bilder, åndsverkloven § 1 og § 43 a* (CompLex 1/98). Oslo, 1998. Se særlig kap. 3.6.
- Bing, Jon: “Rettslige aspekter ved elektroniske formidling av materiale fra arkiv, museum, bibliotek, universitet og visse andre institusjoner”. S. 196–221 i: *Fra skuff til skjerm* / Knut Aukrust og Bjarne Hodne (red.). Oslo, 1998.

A.5 Andre omtalte tekster

- Collett, Camilla: Dagbøker og breve / Camilla Collett og Peter Jonas Collett ; utgit av Leiv Amundsen. 4 bind. Oslo : Gyldendal, 1926–33
- Ollén, Gunnar: “Hur identifierades förläggarens ingrepp i Strindbergs manuskript till Fröken Julie?” S. 156–167 i: *Textkritik : teori och praktik vid editering av litterära texter. Föredrag vid Svenska Vitterhetssamfundets symposium 10–11 september 1990* / red.: Barbro Ståhle Sjönell. Stockholm, 1991.